

УДК 811.111'42

Анохіна Т. О., Швачко С. О.

СТАТУС ЛАКУНИ В ПАРАДИГМІ МЕТАЗНАКІВ КАТЕГОРІЇ НИЩО

У статті розглядається категорія лакунарності, її метазнаки на просторах номінативних і комунікативних одиниць англomовного художнього дискурсу. Фокусується увага на міжмовних та внутрішньомовних культурах і лінгворемах в аспектах мови, мовлення й мовленнєвої поведінки. Не залишається осторонь проблема перспективного бачення релевантних питань.

Ключові слова: категорія, лакуна, метазнак, номінативні та комунікативні одиниці.

Анохина Т. А., Швачко С. А. Статус лакуны в парадигме метазнаков категории НИЧТО. – Стаття.

В статье исследуется категория лакунарности, ее метазнаки на просторах номинативных и коммуникативных единиц англоязычного художественного дискурса. Фокусируется внимание на межъязыковых и внутриязыковых культурах и лингворемах в аспектах языка, речи и речевого поведения. Не остается в стороне проблема перспективного видения релевантных вопросов.

Ключевые слова: категория, лакуна, метазнак, номинативные и коммуникативные единицы.

Anokhina T. O., Shvachko S. O. The status of lacuna in the paradigm of metasigns of category NOTHING. – Article.

The article in question deals with the lacuna, its metasigns in the scientific picture of the world. Lacunar components are being sought after in the nominative and communicative units, their interlingual and intralingual domains. Attention is being focused on the language speech behavior and speech modi of relevant referents. The vistas of investigation aren't excluded either.

Key words: category, lacuna, metasign, nominative and communicative units.

У сучасному науковому житті з'явилась нова дисципліна – лакунологія, базовий метазнак якої – лакуна – є об'єктом нашого дослідження. Предметом дослідження є група метазнаків суміжної парадигми НИЩО. Актуальність теми об'єктивується її новизною, недостатньою дослідженістю, а також зростаючим інтересом учених до проблеми буття/небуття. Мета статті полягає в осмисленні категорії НИЩО та її субкатегорій: негачії, заперечення, відсутності та лакунарності. Онтологічні й гносеологічні аспекти лакунології ідентифікуються на матеріалі досягнень учених із релевантної проблеми, на аутентичних свідченнях лексикографів, а також емпіричних фактах англomовного художнього й публіцистичного дискурсів.

Генетичні паралелі латинського за походженням слова *lacuna* (*lacunae*) семантизуються етимонами «space», «cavity», «hole», «lake dwelling», «missing portion», «something which is otherwise continuous», «lost», «absent». На часі актуальним є семи «missing», «lost», «absent». Активними є алоніми *blank*, *empty* та *absent*. Синоніми англ. *lacuna* є необ'ємними з огляду на їх нечасте вживання в наївній картині світу та наявність дослідницької лакуни. Звернення до лексикографічного буття матеріалізується в моделі Adjective + Noun, в англійських словосполученнях такого типу: *empty box*, *empty (uninhibited) house*, *empty (blank) place*, *empty (hungry) stomach*, *empty (idle) talk*, *empty (vain) efforts*, *empty (lame) excuse*, *empty hopes (castles in the air)*, *empty (mere) words*, *empty threats (mill the wind)*, *empty headed*, *empty handed*, *empty of the patrol*, *empty (stupid) mind*, *blank paper (document, look, silence, window, wall, lottery, ticket, dash, look, despair, verse)*.

Слова *blank*, *empty*, *absent* та їх алоніми семантизують відсутність того, що було втрачено чи знаходиться в пошуку (*lost and missing*). Порів-

няймо англ. *absence of mind*, *absence of attention*, *missing portion*.

Слова не лише називають денотати, вони розповідають, заворожують, сугестують, намічають перспективні вектори розвідок. Одиниці мови (слова й словосполучення) змінюють поверхневу та глибинну структури. Вони, як і люди, забувають деякі епізоди зі своєї біографії, унаслідок чого з'являються семантичні лакуни, білі плями в діхронічній пам'яті. Дослідження атракторів та репелерів лакун відбувається в студіях етимологів, творців слів, які досліджують «єдиного слова ради тисячі тонн словесної руди» (В.В. Маяковський). При цьому залишається чимало білих плям на просторах вербокреації, десемантизація яких нагадує про «словесне ссяво» феномена, про забуті лексико-семантичні варіанти. Забутими одиницями [7] виступають морфеми та слова в доменах девіації, архаїзмів, запозичень, автохтонної лексики. Ссяво забутих слів в етимологічних етюдах нагадує про концептуальне та категоріальне буття лакунарних явищ [4].

Антропоморфність досліджень лінгвістичних об'єктів верифікується в процесах еволюції, інволюції, адаптивності, у зсувах, про що свідчать самоорганізація та самоперебудова мовних одиниць.

Змінюються функції мовних одиниць, спрацьовують процеси лексикалізації та граматикалізації. Поява порожніх місць у діхронічній пам'яті мовних знаків або семантичних лакун потребує експлікації, делакунізації й спеціального коментаря. Процес делакунізації відбувається по-різному, їх маркери екстеріоризуються як у наївних, так і в наукових картинах світу. До цього процесу залучаються образи, дефініції, мовні вислови та розповіді носіїв мови, що збагачує концептуальне бачення картин світу [4].

Дотичним до лакун є феномен табу, роль якого полягає в забороні інвективної лексики, у доброзичливому омовленні певних ситуацій, у появі прохитливих. Роздуми про минуле – це не лише навіювання ретроспекції, а й прояв когнітивного процесу осмислення лакунарних проблем майбуття, розпізнання порожніх, спустошених денотатів на міжмовних і внутрішньомовних векторах. Порожні поняття матеріалізуються в англійських метазнаках *nothing, nobody, nowhere* та українських *ніщо, ніхто, ніде, нікуди*. Лакунарність є діючою як на поверхневій, так і на глибинній структурі номінативних та комунікативних одиниць. Феномен лакунарності, пропуску певної когнітивної ланки простежується в процесах деетимологізації, втрати минулих лексико-семантичних варіантів. Так, у російській мові слова *позор, позорище* втратили своє первісне значення *зрелище*, при цьому збереглось відлуння минулості в російських лексемах *зор, зоркий, зритель, зреть*. Деетимологізувались також російське *порох* («пиль»), українське *доктор* («учений лікар»). За народною етимологією лексема *Норвегія* мотивується семою «наверху», *Італія* (від *Удалія*) – «далеко від Росії» [6].

Суфікси – це в минулому слова, що втратили свою автономність і перетворились на будівельний матеріал словотвору. Проте, як і слова, вони зникають та з'являються. Так, в англійській мові *-ed* походить від дієслова *did*, *-ful* – від *full*, *-less* – від *less*. Мертвий суфікс *-th* (*breath, death, wealth*) утратив свою родину й продуктивність. Наприклад: *gift < give, seed < sow*. Семантична девіація слів проявляється не лише в лакунах, а й у забутих значеннях. Порівняймо застарілі значення в словах: англ. *nice* – «дурненька», *to tell* – «розрізняти, рахувати», *to write* – «пізати», *score* – «робити зарубки», *school* – «місце для відпочинку»; рос. *прелесть* – «обман, хитрость»; серб. *зной* – «піт», *любити* – «цілувати»; болг. *горе* – «ліс», *дума* – «слово». Семантичні лакуни мають діалектальні розбіжності. Так, російське «Можно ли пахат шум бредовой метлой?» у псковській говірці семантизувало *шум* – «мусор», *пахать* – «прибирати».

Стилістичні прийоми також відкриті для лакунарності, втрати буквальних вихідних значень. Порівняймо: укр. *фіолетове чорнило, зелена червона смородина, старий Новий рік, немолода молодиця, червона синька*; рос. *молодой человек* (у звертаннях), *старик* (друг), *шеф* (водій). У російських лексемах *солнце, кольцо* забулася сема зменшуваності [4]. Таким чином, кожне слово а priori має свою історію, біографію та сфери білих плям. Однак шлях до пізнання починається з неопізнаних денотатів, їхніх ознак (*missing places, lacunae*) [3].

Лакунарність властива комунікативним одиницям (реченням, висловленням, текстам), що проявляється, зокрема, у наявності еліптичних

конструювань. Графічні знаки є маркерами імпліцитних ситуацій, проте лакунарне явище потребує допомоги вербальних знаків для прочитання невербалізованого. Невербальні знаки, на переконання В.І. Карасика, називаються *конвербальними*, такими, що потребують вокалізації, ословлення [2]. Лакунологія – розділ доксографів про ідеї, що маркуються інтегративно вербальними й невербальними засобами: кінесикою, окулістикою (айсивікою), соматикою, гапликою, ольфексією, проксемікою, візажистикою. Прагматичні аспекти лакунарності є досить очікуваними в живому мовленні, в ендозонах конотації, прагматики, епідигматики [3].

Лакунарність є адгерентною, дотичною до заперечення. Наприклад: *nothing* «*not everything*», *nothingness* «*being nothing*», *nobody* «*not anybody*», *none* «*no one*», *nowhere* «*to no place*», *nowise* «*in no way*». Негативність позначається гетерогенно різними частинами мови.

Семи реалізуються на різних мовних рівнях, концепт НІЩО омовлюється в номінативних і комунікативних одиницях. Лексично негатори визначаються лінгвальними й позалінгвальними факторами. До позамовних ідентифікаторів лексичного значення тяжіє інформація про реальний світ, що відображається в людській свідомості та фіксується в абстрагованому вигляді у формі структурних одиниць значення – сем. До мовних факторів тяжіє глибинна структура мовних одиниць [7].

На семантичному рівні імпліцитна негация виражається базовими (*to deny, to reject, to end, to banish, to antagonize, to abandon, to hate, to stop, to fail, to absent, to lack* etc.) та фразовими дієсловами (*to give up, to take away, to back away, to shut down, to shut up* etc.). Наприклад: *He hates not being able to remember* [8, с. 44]; *I'm too sore and it seems some of my sense of humour was taken away with my child* [8, с. 45]; *Stop apologizing* [8, с. 63]; *I refuse to open them* [8, с. 1].

Імпліцитно негация позначається іменниками типу *objection, denial, silence, refusal, dejection, reluctance, hatred, darkness* etc. Наприклад: *I listened at Mr. Edgar's door; it was all silence* [9, с. 207]; *I attempted to persuade him of the naughtiness of showing reluctance to meet his father* [9, с. 174].

Прикметники (*wrong, silent, deaf, void*) та прислівники (*hardly, scarcely, never, barely*) також вербалізують категорію заперечення. Наприклад: *And if I did, (which, however, I am far from allowing) I should not feel that I had done wrong* [9, с. 90]; *I hardly spoke a word, Ellen, and there he has gone out twice, crying* [9, с. 54]; *Never have enough time here, always trying to make our way there* [8, с. 2].

Заперечні займенники типу *nobody, no one, nothing, none* експліцитно виражають негативне значення, виступають як головними, так і друго-

рядними членами речення. Наприклад: *Nobody is healthy in London, nobody can be* [9, с. 155]; *I suppose it comes from the fact that none of us can stand other people having the same faults as ourselves* [10, с. 11].

До лексичних негаторів належать номінативні одиниці (монологіми та полілексими) [7]. На морфемному рівні негация виражається дериватами, які набули полярного щодо вихідної одиниці значення за допомогою словотворчих формантів.

Лексичні засоби категоризації негачії являють собою маркери з однойменною семою. Вони допомагають семантизувати комунікативну ситуацію та урізноманітнити мовлення негативними відтінками.

Метазнак *лакуна* розглядається в парадигмі адгерентних понять, має міждисциплінарний характер. У перекладацькій практиці нагальною є проблема елімінації лакун – їх осмислення, семантизації та омовлення. Дослідження неіснуючих слів, денотатів (порожніх клітин) є надзвичайно перспективним з огляду на їх теоретичну значущість для спілкування, когнітивних пошуків, дидактичних тлумачень у міжмовній і міжкультурній комунікації [2; 4].

Адгерентним феноменом є перерване мовлення, комунікативне мовчання, зумовлене емоційними чинниками (інколи – неінтендованими), дієвістю зовнішніх екстралінгвальних факторів. Погоджуємося з професором А.П. Загнітко, який стверджує: «Імплікація як категорія мовленнєвої комунікації надзвичайно ємна та її обсяги можуть бути вичерпно пізнаними за умови зіставлення з експлікованістю й елімінацією, що загалом постають корелятивними/некорелятивними у внутрішньотекстовій структурі» [1, с. 65].

Імплікатура приховує деталі діяхронічної пам'яті, навіть прийдешні зміни в мові, когнітивні витоки структур, епідігматичні модифікації. Порівняймо: англ. *how do you do, good-bye, good luck*; укр. *на добраніч, з Богом, до побачення*; акумулятивні застереження деприслівникових утворень типу англ. *after dinner sleep a while..., don't trouble trouble...*; укр. *застав дурного Богу молитися..., після дощику...*

Лакунам як одиницям із прихованим смислом, «висловленням у квадраті», інформатамам поміж рядків притаманні комплексні підходи до осмислення.

Онтологія референтів потребує відповідного гносеологічного підходу. Аналіз наукової літератури показує, що лакунарність як «категорія відсутності» позначається низкою метазнаків, серед яких виокремлюються *еліпсис, риторичне питання, згортання фрази, гендерна спустошеність, імпліцитність, ксеноніми, лакуна пам'яті, лакуна слова, етнографічна лакуна, невербаліка, умовчання, графічна інконгруентність*.

Зникають слова й мови, проте не безслідно. Вони залишають після себе «зоряне саяво», «листопад» міфологем, роздумів та ідей. Деякі етюди минулості стають лакунами, делакунізація яких приносить насолоду шукачам осмислення віх історії, розуміння проблем сьогодення й майбутнього.

Лакуни – це не пустоти, а свідки «золотого дощу» ретроспекції. Міжмовні та внутрішньомовні лакуни виокремлюються на базі аутентичних лексикографічних джерел, з досвіду досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, а також аналізу емпіричного матеріалу. Моделювання парадигм лакунарності, її гетерогенної поліаспектності є валоративним для оновлення діяхронічної пам'яті, ідентифікації тенденцій саморозвитку складних семіотичних систем [5].

Слова, як і люди, приходять і зникають (англ. *people come and go*). Традиції та звичаї є відкритими еволюційним процесам у культурах, що спрацьовують у різних соціумах. За універсальної наявності культурем їх різноманітність є дієвою. Лакуни як інгерентні риси комунікації спостерігаються на синхронних та діяхронних векторах, у вербальних і невербальних представленнях. Вірування, звичаї, танці, пісні, артефакти, мистецтво передаються з покоління в покоління на параметрах аксіологічного виміру, а саме для їх збереження або анігіляції.

Наявність словників «неіснуючих слів» у царині фантастики й ірреальності, зокрема, об'єктивує існування лакун у концептосферах соціумів. Лакуни експлікуються в мові за допомогою полілексемних конструювань, компенсуючи відсутність однослівних позначень [6].

Щедрим джерелом загублених лакун є фразеологізми – сталі словосполучення, смисл яких мультиплікативно мотивується компонентами. Наприклад: *to fish in the air* («переливати із пустого в порожнє»), *to mark with a T* («позначати злодія ініціальною буквою»), *Uncle Sam* → USA («дядько Сем»), *a fair weather friend* («ненадійний товариш»). Лексична розбіжність омовлюється діалектально: *бачі* – «батько» (угорське); *блискотека* – «дискотека зі світловими ефектами»; *буркур* – «мінеральне джерело», «мінеральна вода»; *гурка* – «ковбаса», «кров'янка», «ліверка» (угорське); *чумарка* – «шкварка»; *клепач* – «молоток»; *лаба* – «нога»; *мачка* – «кішка»; *склеп* – «крамниця»; *шата* – «одяг»; *штат* – «держави» [6].

Про забуті слова йдеться в трактатах етимологів, в аутентичних словниках. Останні, за словами Вольтера, є «всесвітом в алфавіті». Спеціальні глосарії експлікують застарілі слова, словосполучення, їх енігматичність і загадковість. Архаїзми, варваризми, екзотизми, поетизми, діалектизми, професіоналізми та терміни коментуються у відповідних джерелах делакунізації феноменів. Елімінації лексичних труднощів слугують зба-

гаченню компетенцій адресатів у модусах мови, мовлення й мовленнєвої поведінки [3].

У теоріях про витоки та критерії лакуарності, використовуваних у науковій парадигмі, є метазнаки: *нереалізовані одиниці, незаповнені клітини, ідіоматичні різновиди, ситуативні лакуни, типи лакун, делакунізація, латентні конструкції, категорія відсутності, невербалізовані пустоти, лексикографічні лакуни, імплікації, гендерна лакунізація, композиційні лакуни, прецедентологія, інтерлакуарність, інтралакуарність, лакуарна картотека, типологія міжмовних лакун, контамінація лакун, міжкультурні лакуни, лексичні лакуни, граматичні лакуни, фонетичні лакуни, делакунізаційні процеси*.

Міжкультурні та міжмовні лакуни – пріоритетний вектор дослідження контактів і взаємодії соціумів. Значну частку національної специфіки будь-якої мови, а також їх соціального, економічного, культурного, політичного буття складають лакуни, які принципово наявні в психології, традиціях, звичаях, концептосферах інших етнічних груп, а їх делакунізація потребує значних зусиль у вирішенні сучасних проблем інтралінгвального й інтерлінгвального спрямування.

Питання лакуарності та суміжних категорій (еліпсису, імплікації, комунікативного мовчання) є досить перспективними для подальшого осмислення проблем онтології та гносеології.

Література

1. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: синтаксис / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
2. Карасик В.И. Самоирония в поэтическом тексте / В.И. Карасик // Знак – свідомість – знання : зб. наук. праць / гол. ред. В.І. Теркулов. – Горлівка : ГДПІМ, 2011. – Вип. 1. – С. 31–39.
3. Лакуны в языке и речи : сб. науч. трудов / под ред. Ю.А. Сорокина, Г.В. Быковой. – Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2003. – 257 с.
4. Пименова М.В. Концепт НАДЕЖДА и способы его объективации в русской языковой картине мира // Знак – свідомість – знання : зб. наук. праць / гол. ред. В.І. Теркулов. – Горлівка : ГДПІМ, 2011. – Вип. 1. – С. 14–31.
5. Синергетика в филологических исследованиях : [монография] / [Т.И. Домброван, С.М. Еникеева, Л.С. Пихтовникова и др.] ; под общ. ред. Л.С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2015. – 340 с.
6. Сомов В.П. Словарь русских забытых слов / В.П. Сомов. – М. : Гуманит ; Владос, 1996. – 764 с.
7. Швачко С.О. Концептуальний підхід до структурних одиниць текстів: контрастивні аспекти / С.О. Швачко, І.К. Кобякова, Т.О. Анохіна // Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологія». – 2007. – № 2. – С. 173–179.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Ahern C. Thanks for the Memories / C. Ahern. – London : Harper Collins Publishers, 2008. – 489 p.
9. Bronte E. Wuthering Heights / E. Bronte. – London : Harper Collins Publishers, 2011. – 408 p.
10. Wilde O. The Picture of Dorian Gray / O. Wilde. – London : Harper Voyager, 2010. – 272 p.